

Beke József

Monumentális élet és életrajz

Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete.

Kritikai életrajz

A könyv az Osiris Kiadó monográfiatorozatának részeként jelent meg, az előző kötet a 2005-ben napvilágot látott Radnóti-életrajz Ferencz Győző tollából. A cím kissé megtévesztőnek tűnik, mert az életrajz ugyan teljes és valóban kritikai a szó legnemesebb értelmében, a „költészet” azonban a szó lényegénél fogva nem teljes, mert nem is lehet az, arra tízszer ennyi terjedelem sem volna elég. Az élet mindig lezárul, az életrajz is többé-kevésbé lezárható – e könyvben alighanem hosszú időre sikerült is –, de az, amit Petőfi költészete jelent, parttalan, írja azt még remélhetőleg nagyon sokáig a jövő is. Kerényi maga így fogalmaz az Előszóban: „Az egyes műveket csak az életrajz és a keletkezéstörténet vonatkozásában jellemeztük, Petőfi költészetének általánosabb, poétikai, esztétikai elemzésétől tartózkodtunk.” (9) Ezt ugyan a könyv ismeretében szerénykedésnek is érezhetnénk, ám a tudós szerzőt ismerve inkább reális korlátnak tekinthetjük, amellyel tanári vénáját előre zabolázza, kötve magát a „kritikai életrajz” kifejezéshez, az adatkon épülő tényszerűséghez, s meghagyja másoknak a művek amúgy is kimeríthetetlen mélységeinek boncolgatását. Persze nem jelenti ez azt, hogy akiket az életsorsnál jobban érdekelnek a versek, ne találjanak a könyvben lépten-nyomon lényeglátó, finom megfigyelésről tanúskodó, néhol egyenesen esszébe illő elemzésmozzanatokot. Kerényi pontosan ismeri a művek értékét, művészi súlyát, s ennek megfelelően mélyül el bennük. Többet ad, mint előszavában ígér. Nem csupán a „keletkezéstörténet vonatkozásában” beszél a fontosabb művekről, hanem egyszerű érzékkel elhelyezi őket a költő művészi fejlődésének útján, belehelyezve az uralkodó irodalmi áramlatok belföldi és külföldi összefüggéseibe. Ezek a lényeglátó megjegyzések ráadásul igen arányosak, mennyiségükben és mélységükben is iránymutatók.

A sok-sok példa közül csak egyet említek itt: mindjárt a költői pálya elején ott áll két kis közismert, családi vonatkozású remekmű: a *Füstbe ment terv* és az *Egy estém otthon*, hogy valóban ércnél maradandóbb emléket állítson a két szülőnek. Az életrajzi vonatkozásokon túl – tudniillik, hogy a költő 1844 húsvétján Pestről lelátogatott szüleihez Dunavecseré, és hogy másfél évi távollét után látja viszont az elszegényedett szülőket az éppen most végre biztos megélhetéshez jutott fiuk – a versekről szóló majdnem kétoldalnyi írásban nemcsak a két mű meghitt hangulatáról, művészi eszközeiről esik szó, hanem más versekkel való összefüggésekről is, egészen Shakespeare tükörmetaforájáig. Csupán egy jellemző mondat az „Egész úton hazafelé...” kezdetű versről: „Itt az is sikerült, ami a Távolban soraiban még nem: a népdalforma megmértékelése, a jambikus lüktetés a torokban dobogó szívet idézi, míg a rövidebb, hatos sorok változó ütemezése mintha a meg-megdőccsenő székér ritmusát adná.” (Mellesleg: gondolnánk, hogy a *Füstbe ment terv* és az *Anyám tyúkjá* keletkezése között időben négy év, színhelyben száz kilométer van? Vagy azt, hogy az egyetlen nyelvjárásban írt versét, a *Hírös város...* kezdetű – amellyel „beleírta” városunkat a világirodalomba –, nem a környéken, hanem éppen idegen dialektusú környezetben, Debrecenben írta?)

---

* Az időközben sajnálatosan fiatalon elhunyt szerző utolsó nagy műve lett a Petőfi-életrajz. Emberi és tudósi nagyságához méltó emlékmű.

Közhely nagy költőnket „üstökösként” emlegetni, de rája annak nemcsak nagyszerűsége, megismételhetetlen egyedülisége jellemző, hanem az is, hogy életének kezdete és vége ugyanúgy homályba vész, mint az üstökösöké. Itt van mindjárt a költő születése körüli bizonytalanság, melynek bozótosában Kerényi józan mértékletességgel „vág rendet”. A mendemondákkal nem sokat törődik, adatokra építve helyesbíti az ősök, a származás körül fel-fellobbanó legendákat (pl. a Petrovicsok nemessége), meggyőz bennünket, hogy Petőfi születésének idejét pontosan nem tudhatjuk. Tudjuk viszont keresztelése napját: 1823. január elseje, s azt, hogy a költő is ezt tartotta születése napjának. Kerényivel egyet lehet érteni abban, hogy újév előtt születhetett néhány nappal, hiszen a távol élő keresztszülőket értesíteni kellett, és a téli időben sem a híradás, sem a megérkezés nem mehetett azonnal végbe. Érdekes viszont, hogy írásos bizonyítékok vannak az édesapa ez időbeli tevékenységéről: december 30-án is, január 2-án is járt a kiskőrösi városházán ügyeit intézni. A költő öccse ugyan úgy emlékezett jóval később, hogy ő látta gyermekkorában bátyja születésének bejegyzését a családi „Nagy Bibliában”, de az időpontját nem tudta, s az a könyv azóta sem került elő. De egy kecskeméti orvos meteorológiai följegyzései megmaradtak, innen tudjuk, hogy Szilveszter napján ezen a vidéken „borongós idő” volt, újévkor viszont „tisztá téli idő”. Mindebből kitűnik, hogy Kerényi könyve sorra vesz a lehető legalaposabban minden eddig elért kutatási eredményt, amely kapcsolatba hozható a témával, ha az adatokon alapszik, és mellőz minden olyasmit, ami feltételezéseken, mással meg nem támogatott visszaemlékezéseken nyugszik. Ezért példamutató „kritikai életrajz”. Aligha van olyan ma ismert mozzanata a Petőfi család életének, amely ne szerepelne Kerényinél, és szorgos munkája nyomán kiderül, hogy az eltelt idő – bármily paradoxon is – egyrészt ugyan eltünteti a történések nyomait, másrészt viszont módot ad a szinte folyamatos, aprólékos hely- és irodalomtörténeti kutatásra, és a látszólag „kis” mozzanatok (egy-egy adóslevél, szerződés stb.) előkerülésével egyre többet tár fel a múltból. Ezek révén igen bő részleteket tudhatunk meg a költő apjának mézárszék- és kocsmabérleti ügyeiből Szabadszállástól Kiskőrösön át Félégyházáig és a későbbi, környékünkbeli állomásokig.

Szűkítsük itt le a kört Kecskemétre, ahol életének egyik fontos, alapvető mozzanata zajlott: az első iskola, az írás-olvasás-számolás elsajátítása. (Meglepődve látom a könyvben, hogy városunk akkoriban az országban a harmadik legnagyobb lélekszámú volt Pest és Debrecen után.) Félégyházáról azért adta ide akkor jómódú édesapja, mert a környéken itt volt jó hírű evangélikus iskola. Rokonok is voltak itt, jó ismerősök is, többfelé lakott itt a kisfiú. (Bizonyára megcsodálta az Ókollegium építkezését, hiszen ekkora emeletes házat aligha láthatott eddig). Iskolája a mai Luther-udvar tájékán állt, nádfödeles épületében egyetlen tanteremben ötvenen is ültek. Tanítójuk pontos ember volt, megmaradt följegyzéseiből megtudhatjuk, hogy Sándorka jó kisfiú lehetett, mert három év alatt a büntetések könyvében nem szerepelt, sőt az is kiderül, hogy édesapja mennyit fizetett az oktatásért három év alatt (nem keveset: két és fél tehén árát). Ma már hajlamosak vagyunk lenézni a régi egytanítós, osztatlan iskolai oktatást. Petőfi (ekkor még persze Petrovics) mindenesetre jó alapokat kapott, későbbi iskoláiban mutatott változó előmenetelének okait Kerényi mindig megnevezi, de közöttük nem szerepel a kecskeméti iskola. Sőt: itt tanulta azt a kifejezetten szép írásmódot, amely végigkísérte egész pályáján, nehezebb időszakokban pedig – mint másolónak – még kenyeret is adott. Egyébként az osztatlan oktatás akkoriban a gimnáziumokban sem volt ritka. Gondoljunk csak bele: az aszóni kisgimnáziumban, ahova Petőfi később elkerült, egyetlen tanár tanított ugyan egyszerre három osztályt – persze a nagyobb diákok közreműködésével –, de ez az ember hat nyelvet ismert, 150 gyereknek hétféle tantárgyat tanított. És diákjai Phaedrus-meséket fordítottak németből latinra! Az iskolai könyvtárból Alexander Petrovics nemcsak 7 magyar, hanem 21 német és 19 latin nyelvű kötetet kölcsönzött ki. Három évig tanult itt, s később így áradozott erről: „S mily eseménydús három esztendő! – 1. Itt kezdtem verseket csinálni – 2. Itt voltam először szerelmes – 3. Itt akartam először színész lenni.” (Úti jegyzetek) Ez utóbbi tervét apja aztán gyorsan keresztülhúzta, így befejezte a tanévét, megszülethetett az első fennmaradt verse, a tanérvázó, búcsúzó írás, amelyet kitüntetésül tanítómestere helyett írhatott és mondhatott el. Sajnos ennek befejező hexametera: „És szaporán édes szüleink keblébe siessünk!” rá nem volt érvényes: kitűnő bizonyítvánnyal a zsebében nem lett hová hazamennie, mert házukat elvitte az árvíz.

Ami itt az előző sorokban a költő kecskeméti és aszódi iskolázásáról olvasható, az csupán szemelgetés a Petőfi-könyv e két iskolát tárgyaló 11 oldalnyi szövegéből, és ez a terjedelem világosan bizonyítja, hogy Kerényi könyvében minden ma föllelhető tény, sok-sok Petőfi-kutató munkássága által napvilágra került adat, minden valaha megjelent visszaemlékezés összegződik. Fontos hozzátenni: a források – a szerzőre az egész könyvben jellemző abszolút korrektséggel – azonnal névvel együtt megjelennek. Ebből pedig világossá válik, hogy azon a rengeteg helyen, ahol ilyen forrásmegjelölés nincs, ott a szerző önálló megállapításait, kutatásának eredményeit, összefoglaló és elemző munkáját találjuk. A forrásként felhasznált műveket a könyv végén külön felsorolja a szerző, itt közel 140 kortárs vagy későbbi kutató, visszaemlékező neve és írása szerepel, köztük természetesen azon helyi és környékbeli helytörténeti kutatóké is, akiknek jelentős munkásságát egyébként külön is kiemeli Kerényi: Mezősi Károly, Istenes József, Tóth Sándor, illetve Kiss István, Székelyné Kőrösi Ilona.

Fölmerülhet valakiben, hogy mi újat lehet már mondani Petőfi életéről, hiszen tudósok és amatőrök utánanézték már minden levéltárban, hagyatékban a megmaradt dokumentumoknak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy nagy merészség kellett ahhoz, hogy olyan nevek után, mint Ferenczi Zoltán, Endrődi Sándor, Horváth János, Dienes András, Hatvany Lajos, Illyés Gyula – hogy csak a legjelentősebbeket említsen – valaki hozzáfogjon ehhez a témához. Meg kell adni, hogy Kerényiben nemcsak a vállalkozókedv, hanem az a képesség is megvolt, hogy az eddigi kutatások végtelennek látszó halmazát alázatosan és ugyanakkor kritikusan számba vegye. Könyvéből kiderül, hogy egyrészt bőven vannak még fehér foltok, másrészt az újabb kutatási eredményeket időnként érdemes megrostálva összerendezni, beilleszteni a régebbiek mellé, mert csak így alakulhat ki a lehető legnagyobb teljesség.

Kerényi a költő egyéni sorsát mindig együtt vizsgálja azzal a társadalmi környezettel, amelybe őt a sors behelyezte, illetve igen gyakran belekényszerítette. Petőfit fiatalkorában, iskolázatása során a rokoni és ismerősi kapcsolatrendszer adta kézzől kézre. Ez az óvó és támogató közeg azonban szinte ugyanaddig tartott, ameddig szülei jómódúak voltak. Mielőtt valamelyes megélhetéshez jutott volna, kétszer is a jóindulat meg a szerencsés véletlen mentette meg az életét, a katonaságnál és a debreceni betegsége során. Életének ez a hányattatásokkal teli időszaka jól példázza, hogy biztos anyagi háttér nélkül a tehetség révbe jutása szinte lehetetlen.

Kecskemétre szinte nincstelen vándorszínészként érkezett Petőfi 1843 farsangján. Színészi besorolása fizetése alapján ekkor már nem utolsó, de jövedelme igen bizonytalan. Szerelme ekkor már kettős: a színészet mellett a költészet is, hiszen első verse már megjelent. A hagyomány szerint ideérkezésekor azonnal fölkereste Jókait, aki a pápai kollégiumban iskolatársa volt, itt pedig jogot tanult az Ókollégium épületében. (Nem állhatom meg, hogy el ne mondjam e látogatáshoz kapcsolódó személyes élményemet. Másodikos középiskolás koromban osztálytermünk az Ókollégium földszintjén balra az első terem volt. Osztályfőnökünk és magyartanárnk, Kiss István az első órák egyikén azzal próbált bennünket fegyelemre, önmérsékletre inteni, hogy elmesélte: Petőfi a kapun belépve benyitott az első terembe, valószínűleg itt aratta legnagyobb színpadi sikereit: a hozzáértők szerint Shakespeare *Lear királyában*, amikor a Bolond szerepében nem harsány komédiást, hanem filozófust alakított; a közönség körében pedig akkor, amikor egy szomorújátékban bunkósbottal volt kénytelen rárontani a főhősre – ugyanis kevés kard volt, neki már nem jutott. Két és fél hónapos itteni tartózkodása alatt a kollégiumi önképzőkörben is megfordult, s itt írta azt a *Jövendölés* című verset, amely a Városháza falán is olvasható. Még egy fontos mozzanata van ekkori itt-tartózkodásának: összeállított eddigi műveiből – nyilván kiadás céljából – hat versből és két kis prózai műből egy füzetet, ez azonban csak 1995-ben került elő egy hagyatékából, a címe: *Ibolyák*. Kerényi úgy foglalja össze ennek az ügyét, hogy pénzsűke okozta a kiadás gondolatát, és ugyanaz hiúsította is meg. Hogy városunkban nem talált hozzá támogatót, ne csodáljuk, hiszen innen Pozsonyba ment, s ott az

országgyűlés urai között sem akadt mecénás. Hozzátehetjük: ebből a szempontból Csokonai kora óta csak alig változott itt a világ, még érvényesek a nagy előd szavai: „*az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon*”. Petőfinek még egy „szörnyű telet” és egy veszedelmes betegséget kellett átvészelnie ahhoz, hogy irodalmi tevékenységéből meg tudjon élni – úgy-ahogy.

Petőfi sorsa ettől kezdve sem leányálom. Kerényi könyvének szinte egyetlen szíverítő részlete az, amely a fiatal költő segédszerkesztői tevékenységét mutatja be. Ekkor a költő úgy érzi, révbe érkezett, nélkülözései után kedvére való munkája van – no meg fűtött szobája. A Pesti Divatlap versrovatát vezeti, figyelmesen és elfogulatlanul bírálhatja a beküldött verselményeket, és néha azzal bünteti a szerzőt, hogy a szerkesztői üzenetben leközi a szörnyű alkotást. Voltaképpen művészi véleménynyilvánítás részéről az ekkoriban írt két elbeszélő mű, *A helység kalapácsa* és a *János vitéz* is. De sem kisebb versei, sem e két jelentős epikus alkotás nem aratnak egyértelmű sikert, sőt megkezdődnek ellene az irodalmi támadások, s végigkísérik – ma már szinte érthetetlen módon – egész rövid pályáján. Kerényi tárgyilagosan bemutatja ezeket a csatározásokat idézetekkel, pontos adatokkal és nevekkel. (Érdekes, hogy *A helység kalapácsában* ábrázolt népi alakok „közönyeség” volta milyen felzúdulást keltett az olvasók körében, ugyanakkor az Arany által *Az elveszett alkotmányban* bemutatott nemesi világ gyalázatossága nem keltett ilyen visszhangot, amikor később megjelent.)

Kerényi nem ítél, hanem dokumentál az igazán mozgalmas életsors minden helyén, legyen az kényes, érthető vagy nehezen elfogadható ügy. Alaposan körüljárja a költő közismert személyes konfliktusait is, volt ilyen Vörösmartyval is, Jókaival is, katonai előjáróival is – hogy csak a nagyokat említsük –, viszont csak barátság volt Arannyal és mondhatni rajongás Bem tábornokkal. Bizonyos, hogy Petőfi nem Arany János-i nyugodtságú alkat volt, hanem gyakran forrófejű: többször akart párbajozni különböző okok miatt, de szerencsére mindig elsimultak ezek az ügyek. Az is kitűnik a könyvből, hogy szinte egész életében anyagi gondjai voltak, ő is kérhetett volna a sorstól – mint barátja, Arany – „*egy kis független nyugalmat*”. Természetesen szerepelnek és józan megítélést kapnak a költő szerelmei is a gyermekkortól Szendrey Júliáig, s az utóbbi szerepét objektív szemmel ábrázolja Kerényi a költő életében is, halála után is.

A könyv komoly figyelmet szentel Petőfi prózai megnyilatkozásainak is. Az *Úti jegyzetek* tárgyalása közben állandóan utal arra, hogy milyen szoros összefüggések vannak a költő eddigi főként alföldi versmotívumai és az új látvány, a felvidék hegyei között. Az írás sokszínűsége, nagy művészi ereje farul föl Kerényi mindenre figyelő alaposága nyomán, s megvilágosodik sok első olvasásra fel sem tűnő célzás. Egyáltalán: példaszerű az az eljárás, ahogyan a szerző az életmű egyes nagyobb darabjait, az epikai műveket belehelyezi, szinte belefonja a lírai versek összefüggéseibe. Figyelmeztet azokra a motívumokra, mozzanatokra, amelyek a költeményekben rendszerint már előre megjelennek, ugyanakkor rámutat azokra a vonásokra is, amelyek valamely régebbi vagy korabeli hazai vagy külföldi mintából táplálkoznak. Persze teszi ezt mindig azon túl, hogy a mű forrásait megadja, a cselekmény menetét kellő mennyiségben vázolja, a kifejezésmódot egy-két jellemző példával illusztrálja, sőt a művek sorsát, hatását, utóéletét is bemutatja. Jellemző példa erre a váromrok iránt szenvedélyesen vonzó költő *Salgó* című „*ötszázhatvanöt sor terjedelmű*” verse, amelyről Kerényi közel háromoldalmi elemzést ad az említett széles körű módszerrel. Nem a történelmi forrásokról szóló terjedelmes részt, nem a cselekményismertetést, csak a motívumok eredeztetéséről szólót idézem: „*Magát az alaptörténetet, a szép zsákmányon összevesző testvéreket vehette akár világirodalmi forrásból (Heine: Zwei Brüder), akár Mednyánszky Alajos prózai regéjéből, a Testvéri viszálykodásból. Motívumszintig lebontva említhető Byron (a természetleírásban), Lenau (több párhuzamos helylyel), Shelley (Dávid szerelmi vallomásaival), és mindenekfölött Shakespeare III. Richárdja (a halott fölötti szépevéssel, a habozó gyilkossal).*” (239) A műről szóló részben sehol nincs zárójeles forrásmegadás, tehát teljesen Kerényi elemzése.

A szerző gyakran kénytelen az idézett eltérő szakvélemények között állást foglalni. Különösen szükséges ez a forradalmi versek értékelésében. Ezt mindig finom megfogalmazásban teszi, pl. „*meggyőzőbb*”, „*valószínűbb*” valamelyik vélemény. Tapintatosan nem említi személyeket, akik szerint az *Egy gondolat bánt engemet... „piros zászlókkal”* kifejezése egyenesen „*a munkásmozgalom költőjévé tette Petőfit*” (279). Azt is megmondja, ha valamely kérdésben – például adatok híján – továbbra is megmarad a bizonytalanság.

A „*Petőfi halála*” című tizenhárom oldalnyi fejezetben hasonló tapintattal, de határozott módon adja tudtunkra véleményét – amely egyezik Dienes Andráséval – Petőfi halálával, illetve továbbélésével kapcsolatban: „*Foglaljuk össze mi az, amit a bizonyosság erejével mondhatunk el Petőfi haláláról. A költő részt vett mint szemlélő a fehéregyházi ütközetben. A menekülés során még túljutott a falun, valahol a Fehéregyháza és Héjjasfalva közötti országút mellett szúrták le az üldözö lovasok. A foglyok és a sebesültek között nem volt, az ütközet után hitelt érdemlően senki élve nem látta.*” (465) Igazán meggyőző, sőt kifejezetten elegáns mód az, ahogyan „*rövidre zárja*” az időnként fel-felröppenő napokat, utolsó versét, a *Szörnyű idő...-t*, és megemlíti, hogy az emlékezések szerint az ütközet délutánján is jegyezgetett noteszába, következik a könyvben egy kis, csak úgy zárójelben lévő, de annál hangsúlyosabb két mondat: „*(A mezőberényi két hét idézőjeles »idill«-jéhez még egy megjegyzés kívánkozik. Áttekintése, elemzése csattanós válasz azoknak, akik azt gondolják, hogy ez a költő és ez az ember évekig kibírta volna, megszólalás, életjelhagyás nélkül az emigrációban vagy a szibériai száműzetésben.)*”. (451)

Különösen elismerésre méltó az, ahogyan Kerényi ezt a széles körű anyagot formába önti. A tudós alaposága és biztos rendszerező képessége párosul itt a vérbeli pedagógus meggyőző, pontos és ugyanakkor kifejező stílusával. Az ilyen jelentős témájú, remélhetően nagy érdeklődésre számot tartó mű esetében különösen fontos, hogy a tömörség és világosság egyszerre jellemzi mondatait, s ez a nem könnyen összeegyeztethető két jellemvonás mindenütt segíti az olvasót, aki helyenként alig tudja letenni a vaskos könyvet, mert Petőfi élete fordulatos, érdekes olvasmány is, egyáltalán nem csak irodalomtörténeti tényhalmaz. Jó olvasmány ez a könyv azért is, mert teljesen mentes a tudományoskodás manírjaitól, látszik, hogy a szerző szerencsére nem hisz abban a manapság gyakran tapasztalható feltevésben, hogy az idegen kifejezések teszik a tudós munkáját igazán szakmai mélységűvé. Leginkább egy-egy rövid tételmondatból indítja a kifejtendő mondanivalót, s ezek mintegy kisebb alcímként foghatók föl a nagyobb bekezdések élén. Egy-egy szellemes megjegyzés kitűnően élénkíti a szükségszerűen adatokban bővelkedő mondatokat. Amikor arról beszél, hogy a titkosrendőrök mit jelentettek Petőfi verseiről, közbeszúrja: „*Meg kell adni, a rendőrminiszter és apparátusa jó érzéssel válogatott az 1846-os terméséből.*” (268)

Az életrajzi rész után megtalálhatjuk a „*Kiadások és értékelések*” című fejezetet (alcíme: Bibliográfiai esszé), amely több mint 20 oldalon összefoglalja a címben meghatározott tudnivalókat, benne a kéziratok sorsát, a koronként változó Petőfi-értékeléseket egészen napjainkig. Van továbbá olyan mutató, amely a felhasznált forrásművek sokaságát rendszerezi, természetesen Névmutató és Versmutató is. Mondhatni, hogy Kerényi könyve a tökéletes „*kritikai életrajz*” mintapéldája lehet. Csupán egyet lehet benne kifogásolni: a legvégül közölt 24 oldalnyi képmellékletet. Itt a mennyiség (közel hetven kisebb és még kisebb kép) a minőség rovására ment, sajnos, igen alaposan. Különösen az írásos dokumentumok képeinek apró volta zavaró, mert még nagyítóval is nehezen olvashatók. A legelső, a keresztelési anyakönyvi bejegyzés esetében például az egész oldal képe helyett elég lett volna csak a költőre vonatkozó sort kinagyítani – de olvasható nagyságban. Egyáltalán: a kevesebb, de élvezhető nagyságú kép többet érne.

Osiris Kiadó Bp., 2008